

Máté-Tóth András

Bulányi mester

Gyurka bácsi – ahogyan a Bokorban szólítottuk – öt esztendeje élvezi a boldogító látását annak a Krisztusnak, akinek életét adta, s akinek gondolatait egész életében fürkészte. Az évforduló kapcsán teológiájáról szeretnék megemlékezni. Eltérően az eddigi elemzéseimtől, személyes élményeket adok közre, mert ezek legalább annyira hozzá tartoznak Bulányi teológiájának értékeléséhez, mint a szakszerű teológiai elemzések. Előbb azonban a cím választását kell megindokolnom.

„Mester” – ezt a megszólítást olyan körülmények között kapta, amelyek a konstantini fordulat után kedvezményezetti státusba került kereszténység keretében nem jellemző a teológusokra. Kihallgató tisztje nevezte így a börtönben. Sem Nyugat-Európában a II. Vatikáni zsinatot követő időszakban, sem a Pax Kadariensis magyarországi látszatbékéjének korszakában teológusnak nem kellett börtönben lennie. A teológiának nem kellett erőteljes kívülről jövő meghatározással és kritikával (heterointerpretációval) számolnia, a teológiai viták az elfogadott egyházi nyilvánosság keretein belül zajlottak, vagy egyáltalán nem zajlottak. A kihallgató tiszt megnevezése nem szokványos, egyszerre két jelentést is hordozhatott. Egyfajta elismerést is: „mester” az, aki szakmájában kiváló, másokat is tanítani képes. Másrészt egyfajta kontrasztot is, a mesterek nem ilyen megalázó rabviszonyok között találhatók, hanem jól felszerelt műhelyekben, könyvtárakban, katedrákon.

A teológia a vallás normatív tanításainak rendszerezett feldolgozását, kortárs nyelvi közegre tekintettel újrafogalmazását végző tudomány. Istenről tanít – s ennek az egyszerű meghatározásnak mindkét eleme dinamikus. A kereszténységben Isten, Jézus Krisztuson keresztül fogható fel. Az ő egyszerű tettei és szavai nem pusztán lemásolást és megismétlést követelnek, hanem odafigyelést és követést. Úgy cselekedni és megszólalni, hogy „dicsőítsék mennyei Atyákat” (Mt 5, 12 és 1 Pét 2, 12) – akit nem látni és nem hallani közvetlenül, mint a teremtet világot és az emberek szavait. Az isten-fogalom kihívás, folyamatos törekvés, a rejtőzés és az megjelenés nyitott terének meghívó jelzője. Tanítani sem egyszerűen azt jelenti a tudott ismereteket átadni. A keresztény tudás Istenről dialógus, így a tanítás is a dialógusba történő folyamatos beavatást jelenti. (V. ö. Bulányi György, Emberhez méltó teológia. Koinónia 2015. április: 2793-2796)

A „Bulányi mester” megszólítás mai használata a kereszténység és a keresztény teológia biztosnak, jól bejáratottnak és természetesnek ismert státusát szeretné elbizonytalanítani. Felhívni a figyelmet arra, hogy a kényelmes körülmények között élő és Istenről beszélő keresztények jól teszik, ha újra és újra rákérdéznek társadalmi és tudományos státusukra, hogy nem süppedtek-e bele a kockázatmentes polgári jólétbe és gondolkodásmódba. Arról az Istenről, Aki Jézus

Krisztusban minden kockázatot vállalva mutatta meg egészen soha meg nem fejthető, rejtelmes Önmagát.

Az elméleti fejtegetés helyett azonban, hadd folytassam egy vallomással: aligha lett volna belőlem teológus, ha nem találkozom a Bokorral és annak teológiára éhes és teológiát művelő közösségi kultúrájával. Mások másféle utakon kerülnek közel e tudományhoz, nekem ez az út adatott: az egyház elevenen élő évszázados teológiai hagyományának tágas terei itt nyíltak ki előttem. Ebben a közegben, Gyurka bácsi által is szorgalmazva, folyamatosan érvelni és vitatkozni kellett az evangéliumok és az egyházi tanítások, valamint az egyházi és társadalmi kontextus, s még inkább az egyéni életvezetés összefüggéseiről. Ki ne tudná, aki akár csak egyetlen egyszer is részt vett közösségi találkozáson, hogy a kör valamerre elindul, bármilyen nehéz kérdésről is legyen szó, s a körben mindenkinek lehetősége van, Gyurka bácsi közösségeiben: kötelessége van, állást foglalni. Mindegy, hogy milyen előtanulmányokkal rendelkezett az illető, értésre kellett törekedni és megértetésre felkészülni. Hadd részletezzek néhány konkrét élményt erről a közösségi, kreatív és felnőtté érlelő teológia-művelésről, s ennek első számú provokátoráról, Bulányi György teológusról.

Skrutinium I.

Még a hetvenes években Kovács Lacin keresztül kerültem közel a Bokorhoz. Kezdetől olyan hangulatot árasztott Laci is és azok a közösségek is, amelyekkel kapcsolatba kerülhettem, hogy itt valami nagyon jelentős dologról van szó, amit igazán komolyan kell venni. Komolyan venni egy játékot, nevetést, középpontban páváskodást kedvelő tinédzser srácnak, egyszerre óriási kaland és ugyanakkor teljesíthetetlen feladat. Komolyabban venni, mint az iskolát, komolyabban, mint az iskolai házi feladatokat. Erre hívtak. Az elkötelezettség lépcsőfokaihoz tartozott a skrutinium, amely kifejezést akkor nem értettem, s maga a latin szó titokzatossága is csak emelte számomra a dolog jelentőségét.

Vizsgát kellett tenni a Merre menjeből és talán még a KIO-ból is. Az első ilyen vizsgát Kovács Laci kápláni szobájában abszolváltam. Kovács Tádéra biztosan emlékszem, hogy ott volt, s talán még egy valaki, akire már nem emlékezem. Szokásomhoz híven felszínesen készültem, s az öröklött retorikai készségemre (nagy dumámra) hagyatkozva feleltem a kérdésekre. Nem aláztak meg, de érzékeltették, hogy ez kevés. Mélyebben, komolyabban, pontosabban kell tudni. Nem vették el a kedvemet, de a mércét magasan tartották.

A teológiai tudás a felnőtt keresztény ember ismerve. Általános vélekedés volt akkor a papság körében, hogy a materialista és ateista viszonyok között a kereszténynek meg kell állnia a helyét a hitvédelmi vitákban. Ez a tanuságtétel kötelesség. Legyenek a keresztények olyan műveltek az egyház tanítását illetően, mint a szakmájukat illetően. A gimnazista tudja a Merre menjeket annyira, mint a tantárgyakat, középiskolás fokon. S ahogyan egyre felnőttébb lesz, egyre emelje a teológiai tudásának is a szintjét. A Bokor közösségi kultúrájának szerves részét képezte ez a teológiához való hozzá állás. A teológia tudománya hozzá tartozik a jézusi úton járáshoz. Ha a megtérést mint a gondolkodás átalakulását és átalakítását értelmezzük, amint ez a KIO-ban áll, akkor a teológia, az isteni dolgokról való gondolkodás magától értetődő tartozéka, mi több: feltétele is a jézuskövetésnek.

Ilyen háttérből érthető meg és nem kell, hogy megbotránkoztassa az ekkleziálisan érzékeny fülűeket (piarum aureum offensiva – a tanítóhivatal általi megbélyegzések közül a 10. fokozat v.ö. Schütz, Dogmatika I, 214.), a vizsgát skrutiniumnak nevezték akkor, ami az egyházjogi szóhasználat szerint (1051 kán.) a pap- illetve diakónus-szentelés előtti vizsgálatot jelenti. Egyáltalán nem csak a teológiai tudást, hanem a szolgálatra való felkészültséget vizsgálja a szentelő püspök, a szemináriumi előjáró által kiállított igazolás alapján. Amint a papságra készülők az egész életük odaadására szentelődnek, intellektuálisan is, úgy a Bokor azt várta el, hogy a tagjai egész életüket adják oda Jézus ügyének, az Isten országa építésének.

Előd-dogmatika

A Szegedi Hittudományi Főiskolán, amely egyben akkor még osztatlanul, az egyházmegye-közi papnevelő intézet is volt, a dogmatikát egy azóta megboldogult tanár tanította, Bányai János. Egyénisége és lelkisége rendkívül aggályos volt, s ez rányomta a bélyegét a tantárggyal kapcsolatos felfogására is. Előírás szerint Előd István akkor frissen megjelent tankönyvéből tanultunk, amelyet Bányai a sokkal korábbi felfogásban íródott dogmatikai szakkönyvek alapján (Matthias Joseph Scheeben, Ludwig Ott) visszajavítottatott velünk a zsinat előtti szemléletre. Egész oktatását az a félelem határozta meg, hogy nem leszünk igazhitűek.

Párhuzamosan működött a Bokor teológiája, ahol a dogmatika könyv szintén Előd könyve volt, részben újdonsága miatt, részben azért, mert Gyurka bácsi szerette kimutatni, hogy kereten kívüli piaristaként a kereten belüliekkel állja a versenyt. Ajándékba megkaptam egyszer valakinek az Előd kötetét, benne a jegyzetekkel. Ezek azt tükrözték, hogyan javította Gyurka bácsi Előd óvatoskodásait a modernebb, bátrabb, zsinatibb teológusok mentén, s hogyan fűzött a felvetett dogmatikai kérdésekhez evangéliumi kommentárokat. Kontraszt a két kommentár iránya között, amely – talán máig is hatóan – jellemzi a hazai teológia-művelés bizonytalanságait.

Egyik évben a főiskola Szent Tamás ünnepségén én tarthattam volna a diákelőadást. A János evangélium „tanítvány” fogalmáról készítettem tanulmányt a Szegeden rendelkezésre álló szakkönyvek alapján. Ellenőrzésre Bányai tanár úrnak kellett odaadnom. Napokig nem válaszolt, majd behívatott magához. A kéziratomban nem maradt egyetlen mondat sem, amiben ne lett volna több piros javítás és megjegyzés. Több mint 30 tévtanítást fedezett fel benne a skrupulózus tanár. Érthető, hogy végül nem én tartottam az előadást. Egyszerre volt bennem megdöbbenés és dac is. Soha nem akartam az egyház tanításával szembehelezkedni, s az átalam felhasznált szakkönyvek mind rendelkeztek a „nihil obstat” engedéllyel, amiben az illetékes cenzor azt jelenti ki, a könyvben nem található olyan állítás, amely szemben állna a katolikus egyház tanításával. Úgy éreztem, hogy tanárom áll szemben ezzel a tanítással, amely számára még Schütz Antal előtt megrekedt a fejlődésben. Az a dinamika, amelyet a Bokor közösségeiben megszoktam, és amelyet a legrangosabb katolikus szakkönyvekben is megtaláltam, teljességgel hiányzott, sőt eretnekségnek számított a jó Bányai atya szemében.

Gyurka bácsi felzaklató egyéniség volt. Teológiája is felzaklató, tele provokációval, tele ütközéssel, szinte végidő jellegű sürgetéssel. Ezt az alapállást sajátíthattam el én is tőle és közösségeiben, s ezt kerestem a teológia tudományában. A bátorság, kezdeményezés és mellette a magas színvonal – ezt mutatta, tanította és követelte.

Concilium

Ennek az alapállásnak és igényességnek volt az egyik jó példája Gyurka bácsinak a Concilium folyóirathoz fűződő viszonya és a folyóirat fordításában nem csak részéről megmutatkozó serénység. A nemzetközi folyóiratot közvetlenül a II. vatikáni zsinat után, 1965-ben alapították a zsinat peritus teológusai közül néhányan, többek között Yves Congar, Hans Küng, Johann Baptist Metz, Karl Rahner és Edward Schillebeeckx. Ezt a folyóiratot ismerni és olvasni kellett a Bokorban. A Karácsonyi Ajándék sorozatában jelen voltak a cikkek fordításai. Természetesen Gyurka bácsi is, és az összes többi jeles teológus kívül volt a teológiai tanszékeken, s még inkább kívül a nemzetközi teológiai áramlatok hétköznapijain. Amit tudott és tudhattunk, azt a vasfüggöny résein átszűrődő publikációk alapján tudhattuk. Úgy olvastuk a Concilium tanulmányait, mint "a" zsinati teológia mértékadó munkáit, s nem úgy, mint a zsinat utáni teológiai pezsgés egyik áramlatának minőségi darabjait. A Conciliummal, majd később a Mysterium Salutis üdvtörténeti megközelítésű összesen 8 kötetes dogmatikával (Benziger Verlag 1965-1976) Gyurka bácsi révén ismerkedhettem meg én is. Általa váltak ezek a művek, az ezekben publikáló szerzők mértékadóvá a későbbi teológiai munkásságom számára is. Igen tágasra nyílt ezzel a teológia világa a Bokorban, amely nagy mértékben tette viszonylagossá a csak magyar nyelven és a Kádár / Lékai rendszer Magyarországon és magyar egyházán művelt teológiát.

Miközben igyekezett megismerni és feldolgozni teológiai újdonságokat, s érzékelte a legmeredekebb teológiai kaptatókat, aközben ezeket saját KIO-ban kidolgozott mércéjére tette. Bár lenyűgözte őt a rangos teológusok munkássága, de igazi értéküket nem azon mérte le, hogy a teológia tudományában milyen magasra voltak képesek szárnyalni, hanem azon, hogy az evangéliumi mérlegen mekkora a súlyuk. Egy alkalommal Eugen Drewermann, nagy port kavart Kleriker c. (Olten, 1990) könyvét adtam kölcsön neki. (Magyarul: Klerikusok. Egy eszmény lélekrajza I-II. Ré Kiadó 1992-94.) A kötet a papi eszmény teológiatörténeti bemutatásán túl annak pszichológiai jellegzetességeivel foglalkozott, s egyfajta mítosztalanítást végzett el. Az egész német nyelvű katolikus sajtó ettől a műtől zengett akkoriban. Gyurka bácsi a következő havi találkozásunkkor visszaadta a könyvet, én kíváncsian vártam reflexióját. Ajkát lebiggyesztve így kommentálta a kötetet: tudod a teológia fő kérdése az, ki kit etet meg és ki kit öl meg. A többi nem érdekes.

Skrutinium II.

Ilyesféle meghatározó élményekkel gazdagodhattam Bulányi György teológus mellett. Miközben a Bokorban felismert papi hivatásomról idő közben kiderült számomra, hogy a Gondviselő akaratából valamit félreértettem, a teológiához, amit a Bokorban szerettem meg, máig hűséges maradtam. A rendszerváltást követően Bécsben úgy éreztem, hogy nem vagyok felkészületlen a kinti teológia befogadására, hiszen Gyurka bácsi révén már ismertem sok-sok szerzőt, akiket a kinti diáktársak tanultak. S amikor habilitációs témát választhattam, akkor a legnagyobb kihívás az volt számomra, elhelyezni ezt a vasfüggöny mögött született, a második nyilvánosság közösségeiben érlelődött és sok értetlenségtől övezett teológust és teológiát a nemzetközi (elsősorban német nyelven hozzáférhető) teológiai trendek között. Évekig tartó megfeszített munka, több ezer oldalnyi szakmunka feldolgozása és Gyurka bácsi legfontosabb

műveinek többszöri újraolvasása után készült el a róla és a Bokorról szóló művem. Éppen idén 20 esztendeje adtam le az egyetemen. Első kísérletnek tartom csupán, amely nem csak az én akkori tudásomat mintázza, hanem Gyurka bácsinak az 1993 végéig megjelent anyagaira támaszkodik. S aki figyelemmel kísérte az ez utáni munkásságát, jól tudja, milyen jelentős fejezettel kellene kiegészíteni a róla szóló könyvemet.

A habilitációs előadásomon ott ült jobbra tőlem, olyan közel, hogy hallhattam lélegzését, láttam kezét az asztalon pihenni. Egy újabb skrutiniumon vehettem részt, ahol csak a teológiai felkészültségemet vizsgálták. Gyurka bácsinak, aki elindított és Paul M. Zulehnernek, aki idáig segített, köszönhetően lettem a Bécsi Egyetem katolikus teológiai karának magántanárává (Privatdozent). Amint az első skrutiniumból úgy állhattam fel, hogy Kovács Laci közvetítette számomra a nagyobb elvárást, mélyebb elkötelezettséget, úgy a sikeres habilitációs előadás után a gratuláló professzorok mellett Gyurka bácsi arcát lestem leginkább. Vajon az ő mércéjének megfelelt-e. Büszke volt, de elégedetlen. Idegen volt számára az egyetemi teológiai közeg, lényegtelenek az ottani minőségi kritériumok, de elsősorban a tanuságtételt hiányolta művemből. Az ő tanuságtételének első német nyelvű összefoglalója megfelelt a tudományos kritériumoknak, de nem felelt meg az általa igényelt evangéliumiaknak. A mérce örök – hála Istennek, aki adta őt nekünk, s nekem is.